

Identifying the Elements of Citizenship Rights and Prioritizing Them in the Cyberspace Using Theme Analysis and Fuzzy DEMATEL Technique (Case Study: Fouladshahr City)

Farhad Farhadi

Assistant Professor, Department of Industrial Management, Noore Hedayat Institute of Higher Education, Shahrekord, Iran

Seyed Dariush Rahimi

Faculty Member of Payam Noor University

Seyed Nurbakhsh Seydaee Gel Sefidi

Head of the Center for Strategic Studies, Research and Training of Fouladshahr Municipality
Morteza Sadeghi Dehsarayi

Department of Law, Shahrekord Branch, Islamic Azad University, Shahrekord, Iran

Farhad.farhadi90@yahoo.com

DOI: 10.30495/CYBERLAW.2023.699225

Keywords:

Rights,
Citizenship
Rights,
Cyberspace,
Fouladshahr

Abstract

Background and purpose: In recent years, due to the expansion of cyberspace, citizens expect their citizenship rights to be given due attentions in cyberspace. Therefore, aim of the present research is to identify and prioritize the components of citizenship rights in cyberspace.

Research methodology: applied developmental research was conducted in a mixed (qualitative-quantitative) manner. Using the purposeful sampling method, 12 experts familiar with the research were determined in Fouladshahr City. In the qualitative section, thematic analysis was used to encode and identify the factors. To prioritize the factors in the quantitative section, the fuzzy DEMATEL method was used with the help of DEMATEL solver software.

Findings: The results showed that the elements of citizenship rights include 9 general themes. Respect for privacy, security, copyright, freedom of speech, information technology infrastructure, preservation of human dignity and values, laws and regulations, right to education and respect for children's and women's rights. Using the fuzzy DEMATEL technique, it was determined that the right to education is the most influential factor among the factors, and maintaining dignity is the most influenced .

Conclusion: By determining the necessary components for citizenship rights in the cyberspace, the managers of Fouladshahr Municipality can take fundamental steps in improving services offered to the people and in promoting their citizenship rights.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license:

(<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

شناسایی مولفه‌های حقوق شهروندی و اولویت بندی آن در فضای مجازی با استفاده از تحلیل تم و دیمتل فازی (مطالعه موردی: فولاد شهر)

فرهاد فرهادی*

استادیار، گروه مدیریت صنعتی، موسسه آموزش عالی نور هدایت شهرکرد، شهرکرد، ایران

سید داریوش رحیمی

عضو هیات علمی دانشگاه پیام نور

سید نوربخش صیدایی گل سفیدی

رئیس مرکز مطالعات راهبردی، پژوهشی و آموزشی شهرداری فولادشهر

مرتضی صادقی ده صحرائی

گروه حقوق، واحد شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرکرد، ایران

Farhad.farhadi90@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۲۷ دی ۱۴۰۱

تاریخ دریافت: ۱۲ آذر ۱۴۰۱

چکیده

زمینه و هدف: در سال‌های اخیر با توجه به گسترش فضای مجازی، شهروندان انتظار دارند که حقوق شهروندی در فضای مجازی مورد توجه قرار گیرد. بنابراین هدف پژوهش شناسایی و اولویت‌بندی مولفه‌های حقوق شهروندی در فضای مجازی می‌باشد. **روش تحقیق:** پژوهش توسعه‌ای کاربردی بوده و بصورت آمیخته (کیفی-کمی) انجام گرفت. با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند ۱۲ خبره آشنا به پژوهش در شهر فولادشهر تعیین گردید. در بخش کیفی برای کدگذاری و شناسایی عوامل از تحلیل مضمون استفاده گردید. برای اولویت‌بندی عوامل در بخش کمی، روش دیمتل فازی با کمک نرم افزار دیمتل سالور به کار گرفته شد. **یافته‌ها:** نتایج حاصل نشان داد که مولفه‌های حقوق شهروندی شامل ۹ مضمون کلی می‌باشند. رعایت حریم خصوصی، امنیت، حق مولف، آزادی بیان، زیرساخت فناوری اطلاعات، حفظ کرامت و ارزش های انسانی، قوانین و مقررات، حق آموزش، رعایت حقوق کودکان و زنان می‌باشند. با استفاده از تکنیک دیمتل فازی مشخص گردید حق آموزش تأثیرگذارترین عامل بر دیگر عوامل می‌باشد و حفظ کرامت تأثیرپذیرترین عامل بر دیگر عوامل می‌باشد که خود نشان دهنده تأثیر عوامل دیگر بر این عامل می‌باشد. **نتیجه‌گیری:** مدیران شهرداری فولادشهر با تعیین مولفه‌های لازم برای حقوق شهروندی در فضای مجازی می‌توانند در اعتلای خدمت‌رسانی به مردم و حقوق شهروندی قدم‌های اساسی بردارند.

کلید واژگان: حقوق، حقوق شهروندی، فضای مجازی، فولاد شهر

مقدمه

استفاده از فضای مجازی پیچیده است. حمله به حریم خصوصی، افزایش نظارت بر اطلاعات، معاملات تجاری و مدنی دیجیتال به طور پیش فرض و فرسایش حوزه دموکراتیک تنها برخی از مسائل پیچیده در جوامع مدرن است (پانگرازیو و سفتون گرین^۱، ۲۰۲۱: ۱۵). امروزه گستره و حیطه نفوذ روزافزون و فراگیر تکنولوژی‌های نوین ارتباطاتی، در اضلاع و ابعاد مختلف، تمام حوزه‌های گوناگون زندگی اجتماعی جوامع بشری را با تحولات و تغییرات، مداوم و جدی مواجه ساخته و از این منظر، حیات اجتماعی و آرامش روحی انسان با چالش‌ها و تغییرات روبرو شده است (داداشی چکان و همکاران، ۱۳۹۵: ۲). در دهه‌های اخیر شاهد رشد شگرف تاثیرگذاری اینترنت و فضای مجازی در همه جنبه‌های زندگی انسان بوده ایم. علاوه بر تاثیرگذاری فضای مجازی و اینترنت در امور فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و حتی خانوادگی، اینترنت اثرات بسیار گسترده ای در امور اقتصادی کل کشور و همچنین فضای کسب و کار اصناف، شرکت‌های خصوصی و همچنین افراد دارد (کارگری، ۱۳۹۹: ۴). فضای مجازی بستری است که در آن ضمن اینکه ذخیره، نگهداری و نقل و انتقال این اطلاعات و داده‌ها، بسیار ارزاتر و ساده‌تر انجام میشود، بلکه دامنه و وسعت فراگیری و بهره‌مندسازی کاربران از سلاقی و عقاید متکثر و اقوام و ملل مختلف در گستره جهانی نیز بسیار فراگیرتر و وسیعتر می‌باشد (داداشی چکان و همکاران، ۱۳۹۵: ۳).

امروزه شهروندان با در اختیار داشتن فناوری اطلاعات، امکان برقراری سریع ارتباطات را در هر زمینه‌ای پیدا کرده اند و این مرهون پدیده‌ای به نام محیط مجازی است به طوریکه بر کلیه جنبه‌های زندگی آحاد بشری تاثیر بسزایی گذاشته است. ظهور اینترنت فرصت بی سابقه‌ای را برای جامعه جهانی در رابطه با نقش شهروندان در مشارکت اجتماعی به ارمغان آورده است. امروزه هر فردی با ورود به عرصه محیط مجازی می‌تواند به سرعت مرزهای ملی را در نوردیده و به هر جایی پای نهد. همان‌طور که در یک جامعه شهروندان دارای حق و حقوقی هستند که باید مورد احترام واقع شوند، در فضای مجازی نیز کاربران دارای حقوقی هستند (یوسف‌زاده عینی، ۱۳۹۹: ۳). پس این حق شهروندی باید حفظ شده و با آنچه باعث نقض حقوق شهروندی می‌شود مقابله شود. حفظ حقوق شهروندی در فضای مجازی مقررات خاص و ویژه‌ای را می‌طلبد که ارائه منشور حقوق شهروندی می‌تواند به این امر کمک کرده و باعث تقویت حقوق اشخاص در سطح کلی شود. توجه به تغییرات بسیار گسترده و نوین در عرصه تکنولوژی و ارتباطات رایانه‌ای، تدوین و تصویب قوانین و مقررات به روز، در این عرصه جهت پیشگیری از نقض حریم خصوصی ضرورت جدی دارد.

امروزه، شهرها مهم‌ترین اجتماعات انسانی‌اند که در آن تعاملات و ارتباطات مختلف انسان‌ها، طبیعت، صنایع، کالا، و خدمات به شکل پیچیده‌ای به هم پیوند خورده و زندگی اجتماعی نیازمند مناسبات حقوقی نظام‌مند در میان افراد و گروه‌های مختلف جامعه شده است. از این رو، در اجتماعات شهری شاخه‌ای علمی به نام «حقوق شهروندی» شکل گرفته است که به بررسی روابط میان مردم شهر، وظایف، و مسئولیت‌های شهروندان در قبال یکدیگر، محیط شهری و دولت یا قوای حاکم و همچنین حقوق و امتیازاتی که وظیفه آن بر عهده مدیران شهری و قوای حاکم است می‌پردازد. در پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع مختلف اسنادی-پیمایشی سعی شده است وضعیت حقوق شهروندی در شهر قزوین بررسی شود (نظری و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۲۸). در جوامع مدرن، شهروند شخصی است که حقوق فردی و اجتماعی خود را می‌شناسد و از آنها دفاع می‌کند. به طور کلی شهروند بودن فقط به این معنی نیست که فردی در یک شهر به مدت معینی سکونت دارد و زندگی می‌کند بلکه شهروندی علاوه بر این مفهوم به معنای مجموعه‌ای از آگاهی‌های حقوقی، فردی و اجتماعی گفته می‌شود که این حقوق شامل حقوق اساسی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و ... می‌شود و امایک شهروند مسولیت‌هایی نیز دارد از جمله مسولیت‌های مهم یک شهروند مشارکت در یک جامعه دموکراتیک است. به طور کلی حقوق شهروندی را می‌توان به مجموعه‌ای از قواعد حاکم بر روابط اشخاص در جامعه شهری تعریف نمود (لندیان و همکاران، ۱۳۹۹: ۵۵۳).

نخستین موضوعی که در بحث حقوق شهروندی در فضای مجازی باید به آن توجه شود، محافظت و صیانت از حقوق شهروندان است. همان‌طور که در یک جامعه شهروندان دارای حق و حقوقی هستند که باید مورد احترام واقع شوند، در فضای مجازی نیز کاربران دارای

^۱ Pangrazio, L., & Sefton-Green

حقوقی هستند. پس این حق شهروندی باید حفظ شده و با آنچه باعث نقض حقوق شهروندی می‌شود مقابله شود. در واقع تأکید نخست من این است که بین فضای سایبر و جامعه واقعی از این حیث که شهروندان دارای حقوقی هستند و باید این حقوق حفظ شود فرقی وجود ندارد. حق دسترسی به فضای مجازی از مصادیق جدید آزادی بیان محسوب می‌شود و میتوان این حق را با اسناد بین‌المللی که ایران عضو آنهاست بررسی کرد، زیرا یکی از ویژگیهای دولت‌های قانونمدار این است که حقوق بشر در قوانین کشور آنها رعایت شود، باید اشاره کرد که برخی از حقوق موجود در اینترنت در راستای همان قوانین سنتی در فضای مجازی هستند اما برخی دیگر به فراخور ماهیت فضای مجازی خلق شده و نیازمند تعریف و قانون گذاری است. افراد تا نسبت به حقوق شهروندی در فضای مجازی آگاهی نداشته باشند، از وظایف خود آگاه نخواهند شد و به آن عمل نخواهند کرد. آگاهی از این حقوق به فرد اجازه دخالت آگاهانه در سرنوشت خود را میدهد و منجر به احقاق حقوق خود و زندگی بهتر خود و دیگر اعضای جامعه می‌شود. تمامی شهروندان به مناسبت عضویت در جامعه شهری از یک سری حقوقی برخوردار می‌باشند که طیف متنوعی از حقوق مدنی، اقتصادی و رفاهی، فرهنگی و عدالت و امنیت را دربرمی‌گیرد؛ در این خصوص، نهادهای مختلفی در راستای رعایت و توسعه حقوق مذکور گام برمی‌دارند. در این میان، شهرداری‌ها قرار دارند که به خاطر جایگاهی که در عرصه مدیریت امور شهری و ارائه خدمات همگانی دارند از ظرفیت بالایی نیز در اجرای حقوق شهروندی برخوردار هستند. به عبارتی روشن تر، شهرداری‌ها به عنوان خط مقدم اجرای حقوق شهروندی در جوامع به شمار می‌آیند که این توانایی را دارند تا در اجرای مسولیت‌هایی که به عهده دارند، اجرای حقوق شهروندان را در اولویت امور قرار دهند. از مسائل مهمی که در حوزه مدیریت و برنامه ریزی شهری در سطح جهانی مطرح شده است بحث مربوط به حقوق شهروندی و مدیریت شهری است. این دو مفهوم دارای یک رابطه وابسته و مکمل هستند. شهر فولادشهر توجه به موقعیت جغرافیایی و مهاجرپذیر بودن آن، می‌تواند یک نمونه مناسب از وضعیت حقوق شهروندی مجازی در مدیریت شهری باشد که در این تحقیق روی بررسی وضعیت آن تأکید شده است. شهر فولادشهر نیازمند سیستم مدیریتی جدید و پویا می‌باشد تا بتواند میزان اثرگذاری خود را افزایش دهد. این شهر با توجه به ساختار جغرافیایی خاص، جایگاه ویژه ای دارد. این شهر با توجه به همجواری با استان چهارمحال و بختیاری و مهاجرت افراد از استان خوزستان دچار تحولات جمعیتی و تغییرات کالبدی در طی سالهای گذشته با مشکلات زیادی روبرو شده است. که به نظر می‌رسد ریشه بسیاری از این مشکلات در زمینه مدیریت شهری است. در همین راستا تأکید بر حقوق شهروندی خصوصا در فضای مجازی و آشنایی شهروندان با حقوق خود در فضای مجازی می‌تواند بسیار مفید و اثرگذار باشد و نوع مدیریت شهری فولادشهر را دچار تحولات مثبتی کند. بر این اساس آنچه که مهم است بررسی جایگاه حقوق شهروندی در فضای مجازی در مدیریت شهر فولاد شهر می‌باشد در این راستا سوال اصلی پژوهش این است که مولفه‌های حقوق شهروندی در فضای مجازی در شهر فولاد شهر کدامند؟ در این پژوهش در بخش اول با استفاده از تحلیل مضمون و با کمک مصاحبه مولفه‌های حقوق شهروندی در فضای مجازی احصا گردید سپس به کمک دیمتل فازی این مولفه‌ها اولویت بندی شد.

ادبیات پژوهش

شهروندی در دوره زمانی نسبتا کوتاهی، به موضوع با اهمیتی برای اعضای جامعه تبدیل شده است. این مسأله مورد قبول است که شهروندی شرط تحقق مردم سالاری می‌باشد و به لحاظ عملی نیز مشکل است که یک نظام سیاسی بدون تحقق شهروندی بتواند مردم سالار شود (لطفی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۰۷). آشنایی با مفهوم شهروندی به خوبی نشان میدهد که این ایده در اصل به حقوق اقتصادی، سیاسی و مشارکت مربوط میشود و کسانی که برای پوشش حقوق اجتماعی فراسوی آنها حرکت میکنند، فقط ارتقاء برابری را به منظور حمایت از یکپارچگی اقتصادی هدف قرار می‌دهند (بهرامی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۸).

شهروند از دو عبارت «شهر»، محل اجتماع انسانی و «وند» عامل پیوستگی انسان به این محل اجتماعی تشکیل شده و شهروند کسی است که به محل زندگی خود و اجتماع انسانی تعلق خاطر دارد. این شهروند مختص زمانی است که انسان دارای حق است و در مقابل رعیت

یا تبعه یا پیرو قرار می‌گیرد، لذا هدف از این پژوهش بررسی نقش مردم و حکومت در تحقق و اجرای حقوق شهروندی در جامعه است (کریمی دهلانن و هاشمی، ۱۳۹۹: ۱۴۷).

فن‌آوری‌های دیجیتال زندگی انسان‌ها را متحول کرده‌اند و دانشمندان علوم اجتماعی، تحول دیجیتال را از دیدگاه بافت‌های اجتماعی و سیاسی مطالعه می‌کنند (آیدوگان^۲، ۲۰۲۲: ۵۹۰) از آنجایی که جهان با تکنولوژی روز به روز دیجیتالی‌تر می‌شود، تمرکز بر موضوع هویت و شهروندی در زمینه حوزه عمومی به یک حوزه جدید تبدیل می‌شود. شهروندی مجازی که به طور خلاصه به عنوان توانایی مشارکت در جامعه آنلاین تعریف می‌شود (اونگون^۳، ۲۰۲۲: ۲). شهروند مجازی یکی از مفاهیمی است که امروزه در موضوعات مختلف مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. شهروند مجازی یا الکترونیک نیز دارای حقوق و تکالیفی است که برای برقراری نظم در جامعه ناگزیر از رعایت آن است. شاید برخی ماهیت نامعین و هویت مجهول برخی کاربران را دلیلی برای عدم رعایت حقوق شهروندی در فضای مجازی و مجاز به هرگونه تعدی، تعرض و تخلفی بدانند. باید یادآور شد که در دهه اخیر، هویت مجازی شاید به روشنی هویت حقیقی افراد نبوده است اما به واسطه رشد شبکه‌های اجتماعی و انتقال تعاملات فردی در شبکه‌های گروهی یا ابزارهای چندرسانه‌ای برخاسته، موجب شد تا افراد به مرور به سمت بازنمایی حقیقی خود بر مبنای حدود در دنیای واقعی سوق یابند و خود را همانند دنیای واقعی با عناصر هویتی مشخص و همسو با خود واقعی‌شان تعریف کنند (نیکویی مهر و حسینی فرد، ۱۳۹۷: ۲۳۲). حقوق شهروندی و فضای سایبری به عنوان یکی از حقوق فردی در دوران مدرن به شمار می‌رود هم‌چنین به عنوان یکی از حقوق بنیادین و حساس بشری می‌باشد. از دیدگاه دین اسلام و هم از دید حقوق بشر در سایر کشورها حقوق شهروندی در فضای سایبری محترم و مصون از تعرض می‌باشد. حق انسان بر تنهایی و خلوت او، داشتن حریم خصوصی و به دور از نظارت و مداخله‌های غیرقانونی و خودسرانه دیگران یکی از حقوق اولیه شهروندی به حساب می‌آید. اما با رشد چشمگیر فناوری‌ها نوین اطلاعاتی و ارتباطی، مرز میان حقوق شهروندی و فضای سایبری بر زندگی فردی و اجتماعی بسیار باریک شده است. برای برخورداری از چنین حقی نیاز به هیچ دلیل و اما و اگر وجود ندارد. لذا تجاوز به حقوق شهروندی در فضای سایبری یا همان حریم خصوصی یک فرد به شرافت، حیثیت و استقلال فردی انسان لطمه وارد می‌کند (زیرک باروقی و همکاران، ۱۳۹۶: ۲).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

² Aydogan

³ Ongun

حیدری ارجلو و همکاران (۱۴۰۱) ابعاد حقوق اجتماعی شهروندی را شامل حق دسترسی آزاد به اطلاعات شهر، حق برقراری ارتباط آسان با مسولان شهر، حق برخورداری از محیط زیست سالم، شفاف سازی در عملکرد مدیریت شهر، قابلیت توییح مدیران متخلف، شفاف سازی در عملکرد مدیریت شهر، حمایت از شهروندان معترض، مشارکت شهروندان در طرح‌های شهر، مشارکت شهروندان در تصمیم‌گیری و برنامه ریزی شهر بیان کردند. نظری و همکاران (۱۴۰۰) در چهار بُعد از ابعاد حقوق شهروندی را شامل حقوق اجتماعی- فرهنگی، حقوق کالبدی و زیست‌محیطی، حقوق اقتصادی، و حق دسترسی به امکانات و خدمات بیان کرد قانعی و همکاران (۱۳۹۸) مولفه‌های حقوق شهروندی را از دیدگاه دانشجویان دانشکده سما تهران بررسی کرد و نشان داد در بعد "رفتار شهروندی"، آشنایی مردم با مبانی قانون اساسی ایران، آموزش شهروندان در زمینه احترام به طبیعت و محیط زندگی، به در زمینه حقوق شهروندی، تهیه جواز به خانواده‌ها در زمینه ICT کارگیری از فن آوری اطلاعات فعالیت در توسعه حقوق شهروندی. و در بعد "حقوق اجتماعی" احترام به ادیان و مذاهب مختلف، آزادی در انتخاب همسر، انتخاب شغل و مسکن آزادی، امنیت اجتماعی، خدمات درمانی و بهداشتی و درآمد کافی. از مهم‌ترین مولفه‌های توسعه حقوق شهروندی از نظر دانشجویان دانشکده سما بیان شدند حسن پور و عشق پور (۱۳۹۷) آموزش رایگان، حق دادخواهی، حق انتخاب وکیل، حق آزادی حق بی‌گناهی حق احترام، آبرو حیثیت شهروندان حق تابعیت ایرانی حق مالکیت و حق شکایت از دولت را به عنوان حقوق شهروندی در فضای مجازی با تأکید بر حریم خصوصی بیان داشتند. حسینی و برزویی (۱۳۹۶) مبانی حمایت از حریم خصوصی در فقه اسلامی در فضای مجازی را شامل مؤلفه‌های «ممنوعیت تجسس، تحسس و تفتیش»، «ممنوعیت اشاعه فحشاء»، و «ممنوعیت استراق سمع و بصر» به دست آوردند. بیگی (۱۳۹۷) پژوهشی با عنوان راهبردهای پیشگیری از نقض حقوق شهروندان در فضای مجازی انجام داد اساس روش توصیفی و تحلیلی و بر پایه اسناد و منابع کتابخانه‌ای نگاشته شد. نتایج نشان داد راهبردهای پیشگیرانه می‌توانند با ارائه شیوه‌های کاربردی و مناسب چون برنامه‌های ضد اختلال، تدابیر صدور مجوز، تدابیر کاربری صحیح از فضای سایبر و اینترنت و تدابیر رسانه‌ای، سد بزرگی در مقابل اهداف بزهکاران سایبری محسوب شوند و بدین نحو از نقض حقوق شهروندان در فضای مجازی پیشگیری نمایند. میرشمسی و مهدی برزی (۱۳۹۵) بیان داشتند که حمایت از کپی‌رایت به خصوص در فضای رو به رشد مجازی نه تنها موجب حفظ حقوق مؤلف خواهد شد، بلکه تاثیر چشمگیری در جذب سرمایه گذاری خارجی، نوآوری و به اشتراک گذاری آثار به عنوان عواملی موثر در رشد و توسعه کشور خواهد داشت. با ورود آثار فضای فیزیکی به فضای مجازی، حقوق مادی و معنوی تعریف شده برای مؤلف در فضای فیزیکی به فضای مجازی تعمیم یافته است، با وجود این، ماهیت خاص فضای مجازی و ظهور آثار جدید در این فضا باعث گردیده که گستره حقوق مؤلف دستخوش تغییراتی شود. صادقی و خلیج (۱۳۸۶) حمایت از مالکیت ادبی و هنری و حقوق در فضای مجازی را بیان داشتند. نوروزی و همکاران (۲۰۲۰) نشان دادند که قوانین و سیاست‌ها، در دسترس بودن امکانات و تجهیزات، بیمارستان‌ها، دسترسی به اطلاعات، پایانه‌ها، ایستگاه‌های حمل و نقل، اسکان مکان‌های تاریخی و توریستی و ساختمان‌ها مورد توجه مدیران شهری بارسلونا قرار گرفته‌اند. سوسنوسکی^۴ (۲۰۱۹) نشان داد احقاق حقوق شهروندان، رعایت عدالت، تبعیض نژادی و رعایت حقوق زنان و کودکان از الزامات تحقق حقوق شهروندی است هایدرا^۵ (۲۰۱۸) سیاست‌ها و شیوه‌های تبعیض آمیز در ارائه خدمات عمومی در سطح محلی، در رابطه با دسترسی به آموزش عمومی و اشتغال را به عنوان ابعاد حقوق شهروندی بیان داشت. پانگرازیو و سفتون گرین (۲۰۲۱) نشان دادند در فضای مجازی حقوق شهروندی مانند حمله به حریم خصوصی، افزایش نظارت بر اطلاعات، معاملات تجاری و مدنی دیجیتال مورد تهدید قرار گرفته است. در پژوهش‌های گذشته به بررسی حقوق شهروندی پرداخته شده است ولی پژوهش‌های کمی به بررسی حقوق شهروندان در فضای مجازی بصورت مطالعه میدانی پرداخته است این پژوهش در راستای پر کردن این خلا با استفاده از مطالعه میدانی و مصاحبه به شناسایی مولفه‌های حقوق شهروندی پرداخته و سپس این عوامل را اولویت بندی کرده است.

⁴ Sosnowski

⁵ Haider

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کتابخانه‌ای و میدانی بوده و با توجه به هدف و ماهیت تحقیق از روش تحقیق ترکیبی یا آمیخته از طریق تلفیق روش‌های کیفی و کمی استفاده شد است. در بخش کیفی پژوهش از تحلیل مضمونی و در بخش کمی از روش دیمتل فازی استفاده گردید. در بخش تحلیل مضمونی ابتدا با مرور پیشینه پژوهش، پرسش‌های مصاحبه نیمه ساخت یافته در زمینه عوامل مؤثر بر حقوق شهروندی تدوین شدند و در چند جلسه با حضور محققان و صاحب‌نظران این حوزه، صحت محتوا و کفایت آنها برای شناسایی عوامل مؤثر و تشکیل دهنده بررسی شد در گام بعد، با شناسایی خبرگان حوزه دانشگاهی و متخصصان حقوق در شهر فولادشهر جلسه‌های مصاحبه با ۱۲ خبره برگزار شد. در این مرحله کدگذاری توصیفی انجام گرفت و با دو خبره در مرحله کدگذاری تفسیری به منظور تبیین مفاهیم مصاحبه شد. برای ابزارسنجی از روش اعتباریابی توسط اعضا (حین مصاحبه، محققان صحت برداشت خود از گفته‌های مصاحبه شوندگان را کنترل می‌کردند و از مشارکت‌کنندگان درخواست می‌شد تا بر این برداشت، صحت بگذارند) و بازبینی توسط همکاران استفاده شد. بررسی پایایی نیز با بهره‌مندی از روش درصد توافق بین دو کدگذار (محققان) انجام گرفت که رقم ۸۲ درصد توافق، بیان‌کننده پایایی بخش کیفی بود. در گام آخر، پس از تنظیم و سازمان‌دهی داده‌ها، به تحلیل آن‌ها پرداخته و فرایند بیرون کشیدن معنا از داده به روش کدگذاری آغاز شد. پژوهشگران برای کدگذاری مصاحبه‌ها، ابتدا فایل‌های صوتی را به متن برگرداندند، سپس با استفاده از روش تحلیل محتوای استقرایی به شناسایی کدها به صورت باز و بدون محدودیت اقدام کردند. بر اساس مفاهیم استخراج‌شده نظریه استخراج شد و برای بررسی صحت نظریه یافته‌های تحقیق در اختیار دو نفر از خبرگان صنعتی و همچنین دو نفر از خبرگان دانشگاهی قرار داده شد. در بخش کمی از تکنیک دیمتل فازی استفاده شد تکنیک دیمتل یکی از تکنیک‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره است که هدف آن ارزیابی عوامل پژوهش از نظر روابط علی می‌باشد. گام‌های تکنیک دیمتل فازی در ادامه آورده شده است (یه و هوانگ، ۲۰۱۴).

محاسبه ماتریس ارتباط مستقیم (D)

در این گام از پاسخ دهندگان خواسته شد تا میزان تأثیرگذاری معیار i بر معیار j را با استفاده جدول ۱، نشان دهند. برای در نظر گرفتن نظر همه خبرگان طبق رابطه ۱، از آن‌ها میانگین حسابی گرفته می‌شود.

$$\bar{z} = \frac{\bar{x}^1 \oplus \bar{x}^2 \oplus \bar{x}^3 \oplus \dots \oplus \bar{x}^p}{p} \quad (1)$$

در این فرمول p تعداد خبرگان و $\bar{x}^1, \bar{x}^2, \dots, \bar{x}^p$ به ترتیب ماتریس مقایسه زوجی خبره ۱، خبره ۲ و خبره p می‌باشد و $\bar{z}$ عدد فازی مثلثی به صورت $\bar{z}_{ij} = (l'_{ij}, m'_{ij}, u'_{ij})$ است.

جدول ۱: طیف پنج درجه‌ای تکنیک دیمتل فازی

متغیر	معادل قطعی	معادل فازی
بدون تأثیر	۰	(۰, ۰, ۰/۲۵)
تأثیر کم	۱	(۰, ۰/۲۵, ۰/۵)
تأثیر متوسط	۲	(۰/۲۵, ۰/۵, ۰/۷۵)
تأثیر زیاد	۳	(۰/۵, ۰/۷۵, ۱)
تأثیر خیلی زیاد	۴	(۰/۷۵, ۱, ۱)

نرمال سازی ماتریس ارتباط مستقیم

مطابق با رابطه ۲ و ۳ ماتریس میانگین را نرمال کرده و آن را ماتریس H می‌نامیم.

$$\tilde{H}_{ij} = \frac{\tilde{z}_{ij}}{r} = \left(\frac{l'_{ij}}{r}, \frac{m'_{ij}}{r}, \frac{u'_{ij}}{r} \right) = (l''_{ij}, m''_{ij}, u''_{ij}) \quad (2)$$

که r از رابطه زیر به دست می‌آید:

$$r = \max_{1 \leq i \leq n} \left(\sum_{j=1}^n u'_{ij} \right) \quad (3)$$

محاسبه ماتریس ارتباط کامل معیارها (TC)

بعد از محاسبه ماتریس های فوق، ماتریس روابط کل فازی با توجه به ۴، ۵ و ۶ به دست می‌آید.

$$T = \lim_{k \rightarrow +\infty} (\tilde{H}^1 \oplus \tilde{H}^2 \oplus \dots \oplus \tilde{H}^k)$$

که هر درایه آن عدد فازی به صورت است $\tilde{t}_{ij} = (l^t_{ij}, m^t_{ij}, u^t_{ij})$ است و به صورت زیر محاسبه می‌شود:

$$[l^t_{ij}] = H_l \times (I - H_l)^{-1} \quad (4)$$

$$[m^t_{ij}] = H_m \times (I - H_m)^{-1} \quad (5)$$

$$[u^t_{ij}] = H_u \times (I - H_u)^{-1} \quad (6)$$

در این روابط I ماتریس یکه و H_l, H_m, H_u هر کدام ماتریس $n \times n$ هستند که درایه‌های آن را به ترتیب عدد پایین، عدد میانی و عدد بالایی اعداد فازی مثلثی ماتریس H تشکیل می‌دهد.

محاسبه شدت و جهت تأثیر

مطابق با رابطه ۷ و ۸ میزان شاخص ri و cj را محاسبه می‌نماییم. شاخص ri بیانگر مجموع سطر i ام و شاخص cj بیانگر مجموع ستون j ام از ماتریس ارتباطات کامل (T) می‌باشد. جهت ترسیم و تحلیل نمودار نیاز به ۲ شاخص شدت اثرگذاری و اثرپذیری و جهت تأثیر می‌باشیم که با استفاده از ri و cj به دست می‌آیند. برای هر $i=j=1$ خواهیم داشت:

$$\tilde{D} = (\tilde{D}_i)_{n \times 1} = \left[\sum_{j=1}^n \tilde{T}_{ij} \right]_{n \times 1} \quad (7)$$

$$\tilde{R} = (\tilde{R}_i)_{1 \times n} = \left[\sum_{j=1}^n \tilde{T}_{ij} \right]_{1 \times n} \quad (8)$$

که $\tilde{D}$ و $\tilde{R}$ به ترتیب ماتریس $n \times 1$ و $1 \times n$ هستند.

مرحله بعدی میزان اهمیت شاخص‌ها $(\tilde{D}_i + \tilde{R}_i)$ و رابطه بین معیارها $(\tilde{D}_i - \tilde{R}_i)$ مشخص می‌شود. اگر $\tilde{D}_i - \tilde{R}_i > 0$ باشد معیار مربوطه اثرگذار و اگر $\tilde{D}_i - \tilde{R}_i < 0$ باشد معیار مربوطه اثرپذیر است.

• $ri + dj =$ شدت اثرگذاری و اثرپذیری (به عبارت دیگر هرچه مقدار $ri + dj$ ، عاملی بیشتر باشد، آن عامل تعامل

بیشتری با سایر عوامل سیستم دارد).

• جهت تأثیر گذاری یا تأثیر پذیری (بدین صورت که اگر $ri - dj > 0$ باشد معیار مربوطه اثرگذار و اگر $ri - dj < 0$ باشد معیار مربوطه اثرپذیر است).

با توجه به مقادیر محاسبه شده در فوق، مقدار شاخص $ri + dj$ و $ri - dj$ را برای معیارها و همچنین شاخص $\bar{D}_i - \bar{R}_i$ و $\bar{D}_i + \bar{R}_i$ را برای ابعاد بدست می آوریم و سپس با استفاده از رابطه ۹ فازی زدایی می کنیم:

$$\text{defuzzy} = \frac{(u - l) + (m - l)}{3} + l \quad (9)$$

ترسیم نقشه روابط شبکه (NRM)

جهت تعیین نقشه روابط شبکه (NRM)، باید ارزش آستانه محاسبه شود. با این روش می توان از روابط جزئی صرف نظر کرده و شبکه روابط قابل اعتنا را ترسیم کرد. تنها روابطی که مقادیر آنها در ماتریس T از مقدار آستانه بزرگتر باشد در NRM نمایش داده خواهد شد. برای محاسبه مقدار آستانه روابط، کافی است میانگین مقادیر دیفازی شده ماتریس T بدست آید. بعد از آنکه شدت آستانه تعیین شد، تمامی مقادیری که کوچکتر از آستانه باشد صفر شده یعنی آن رابطه علی، در نظر گرفته نمی شود.

یافته های پژوهش

به منظور شناسایی سازه های اصلی مدل از تحلیل مضمون استفاده شد.

مرحله اول تجزیه و تحلیل داده ها با استفاده از رویکرد تحلیل مضمون

در این پژوهش از طریق مصاحبه با ۱۲ متخصص که در این زمینه، تجربه و دانش کافی داشتند و همچنین مرور ادبیات نظری و روش تحلیل تم، مدل طراحی شد. در این مرحله کدهای مختلف به طور مرتب در قالب تم های اصلی قرار گرفتند و همه داده های کدگذاری شده مرتبط با هر یک از تم ها، شناخته و گردآوری شدند. با بررسی مجدد و پالایش بیشتر تم ها، تلاش شد که تم ها، به اندازه کافی مجزا، غیر تکراری و کلان باشند تا مجموعه ایده های مطرح شده در بخش های مختلف متون را در برگیرند. در ادامه، چون تعداد کل نکات کلیدی مصاحبه ها و مفاهیم زیاد بود، از مجموع کدهای به دست آمده از نظرهای ۱۲ متخصص شرکت کننده در مصاحبه، ۲۵ مفهوم در ۹ مقوله دسته بندی شدند. در جدول شماره ۲ این دسته بندی نشان داده شده است.

جدول شماره ۲: شناسایی عوامل

تم فراگیر	تم تفسیری
رعایت حریم خصوصی	حفظ اطلاعات شخصی
خصوصی	حفظ حریم خصوصی ارتباطی
امنیت	حفظ اطلاعات و داده ها
	امنیت مبادلات
	توهین، افترا و استهزا
	کاهش آلودگی حفظ کرامت
حق مولف	مالکیت ادبی و هنری
	حق مولف
	حق انتشار
آزادی بیان	دسترسی آزادانه به فضای مجازی
	بیان آزاد نظرات در فضای مجازی
	به هنگام و در دسترس بودن اطلاعات مورد نیاز
	تقویت سازوکارهای IT

توسعه زیرساخت‌های ارتباطی	زیرساخت فناوری
تاکید بر ابزارهای تکنولوژی	اطلاعات
رعایت عدالت و مساوات	حفظ کرامت و
میدان دادن به نظرات	ارزش های انسانی
عدم تبعیض نژادی	
رفع پیچیدگی های استفاده از فضای مجازی	قوانین و مقررات
تسهیل و آسان‌سازی قوانین مرتبط	
آشنا کردن کاربران با قوانین فضای مجازی	
بهبود سواد رسانه ای	حق آموزش
آموزش فضای مجازی توسط دولت و نهادهای دولتی	
آموزش آسیب های فضای مجازی توسط آموزش و پرورش	رعایت حق کودکان و زنان
حق زنان در برخورداری از حقوق برابر با مردان	

مرحله دوم: تعیین اولویت معیارهای

در این بخش بر اساس مرور ادبیات و پیشینه پژوهش و مصاحبه با افراد مولفه‌های حقوق شهروندی در فضای مجازی استخراج شد که در جدول ۳ آورده شده است.

جدول ۳: مولفه‌های حقوق شهروندی در فضای مجازی

کد	شاخص
C1	حق مولف
C2	آزادی بیان
C3	امنیت
C4	قوانین و مقررات
C5	رعایت حقوق کودکان و زنان
C6	زیرساخت فناوری اطلاعات
C7	حفظ کرامت و ارزش های انسانی
C8	رعایت حریم خصوصی
C9	حق آموزش

تشکیل ماتریس ارتباط مستقیم

در این بخش ماتریس دیمتال در اختیار ۱۲ نفر از خبرگان قرار داده شد تا بر اساس طیف ۰ تا ۴ جدول ۱، تاثیرگذاری هر معیار بر روی دیگر معیارها مشخص شود. سپس با استفاده از رابطه ۱ نظرات پاسخ دهندگان ادغام شد. نتایج در جدول ۴ آورده شده است.

نرمال کردن ماتریس ارتباط مستقیم

در این گام با استفاده از رابطه ۲ و ۳ ماتریس ارتباط مستقیم جدول ۳ را نرمال می‌کنیم جهت نرمال سازی باید ماکزیمم مجموع سطری حدهای بالای ماتریس ارتباطات مستقیم را بدست آورد که در این بخش برابر با عدد $3/604$ می‌باشد. سپس تمامی اعداد ماتریس ارتباطات مستقیم (جدول ۴) را بر عدد $3/604$ تقسیم می‌کنیم. نتیجه در جدول ۵ آورده شده است.

تشکیل ماتریس ارتباطات کامل (T)

در این گام با استفاده از ۴، ۵ و ۶ ماتریس ارتباطات کامل (T) را تشکیل می‌دهیم برای محاسبه ماتریس ارتباط کامل ابتدا ماتریس همانی ($I_{9 \times 9}$) تشکیل می‌شود. سپس ماتریس همانی را منهای ماتریس نرمال کرده و ماتریس حاصل را معکوس می‌کنیم. در نهایت ماتریس نرمال را در ماتریس معکوس ضرب می‌کنیم که در جدول ۶ آورده شده است.

ایجاد و تجزیه و تحلیل نمودار علی

در این گام بر اساس روابط ۷ و ۸ جمع سطر (D) و جمع ستون (R) ماتریس ارتباطات کامل (جدول ۵) را بدست می‌آوریم. و سپس مقدار $D+R$ و $D-R$ را محاسبه می‌کنیم. در این فاز جهت دیفازی کردن مقادیر از رابطه ۹ استفاده می‌شود. نتایج در جدول ۷ آورده شده است.

جدول ۴: ماتریس ارتباط مستقیم معیارها

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9
C1	(۰/۰۰۰۲۵)	(۰/۳۳۳, ۰/۴۷۹) (۰/۱۸۸)	(۰/۱۲۵, ۰/۱۸۸) (۰/۰۶۳)	(۰/۲۷۱, ۰/۳۹۶) (۰/۱۴۶)	(۰/۲۰۸, ۰/۲۷۱) (۰/۱۲۵)	(۰/۲۷۱, ۰/۳۱۳) (۰/۱۸۸)	(۰/۲۹۲, ۰/۴۱۷) (۰/۱۴۶)	(۰/۲۵, ۰/۳۱۳) (۰/۱۴۶)	(۰/۳۷۵, ۰/۵) (۰/۲۰۸)
C2	(۰/۳۷۵, ۰/۴۳۸) (۰/۲۵)	(۰/۰۰۰۲۵)	(۰/۲۵, ۰/۲۹۲) (۰/۱۶۷)	(۰/۲۵, ۰/۳۳۳) (۰/۱۴۶)	(۰/۲۵, ۰/۳۱۳) (۰/۱۶۷)	(۰/۱۶۷, ۰/۲۲۹) (۰/۰۸۳)	(۰/۱۸۸, ۰/۲۷۱) (۰/۱۰۴)	(۰/۳۱۳, ۰/۴۳۸) (۰/۱۶۷)	(۰/۴۵۸, ۰/۵۴۲) (۰/۲۹۲)
C3	(۰/۲۹۲, ۰/۴۱۷) (۰/۱۶۷)	(۰/۲۹۲, ۰/۳۷۵) (۰/۱۶۷)	(۰/۰۰۰۲۵)	(۰/۲۷۱, ۰/۳۹۶) (۰/۱۲۵)	(۰/۲۹۲, ۰/۳۵۴) (۰/۱۸۸)	(۰/۲۰۸, ۰/۲۷۱) (۰/۱۲۵)	(۰/۳۱۳, ۰/۴۵۸) (۰/۱۴۶)	(۰/۵, ۰/۵۶۳) (۰/۳۵۴)	(۰/۲۵, ۰/۳۷۵) (۰/۱۲۵)
C4	(۰/۲۷۱, ۰/۳۵۴) (۰/۱۶۷)	(۰/۱۰۴, ۰/۱۶۷) (۰/۰۴۲)	(۰/۲۹۲, ۰/۳۷۵) (۰/۱۸۸)	(۰/۰۰۰۲۵)	(۰/۳۹۶, ۰/۵۶۳) (۰/۲۰۸)	(۰/۲۵, ۰/۳۳۳) (۰/۱۶۷)	(۰/۲۷۱, ۰/۳۱۳) (۰/۱۸۸)	(۰/۳۳۳, ۰/۴۱۷) (۰/۲۰۸)	(۰/۳۱۳, ۰/۴۵۸) (۰/۱۶۷)
C5	(۰/۱۲۵, ۰/۱۸۸) (۰/۰۶۳)	(۰/۳۳۳, ۰/۴۳۸) (۰/۱۸۸)	(۰/۳۳۳, ۰/۴۱۷) (۰/۲۰۸)	(۰/۲۷۱, ۰/۳۹۶) (۰/۱۴۶)	(۰/۰۰۰۲۵)	(۰/۲۰۸, ۰/۲۷۱) (۰/۱۲۵)	(۰/۱۸۸, ۰/۲۵) (۰/۱۰۴)	(۰/۳۷۵, ۰/۵) (۰/۲۰۸)	(۰/۳۵۴, ۰/۴۵۸) (۰/۲۲۹)
C6	(۰/۳۹۶, ۰/۴۷۹) (۰/۲۵)	(۰/۴۷۹, ۰/۵۸۳) (۰/۳۱۳)	(۰/۲۰۸, ۰/۲۷۱) (۰/۱۲۵)	(۰/۲۲۹, ۰/۳۱۳) (۰/۱۲۵)	(۰/۳۹۶, ۰/۴۷۹) (۰/۲۵)	(۰/۰۰۰۲۵)	(۰/۲۷۱, ۰/۳۳۳) (۰/۱۶۷)	(۰/۲۰۸, ۰/۳۵۴) (۰/۰۶۳)	(۰/۴۱۷, ۰/۵۴۲) (۰/۲۵)
C7	(۰/۴۳۸, ۰/۵۲۱) (۰/۲۹۲)	(۰/۲۰۸, ۰/۳۱۳) (۰/۱۰۴)	(۰/۲۰۸, ۰/۳۳۳) (۰/۰۸۳)	(۰/۱۴۶, ۰/۲۲۹) (۰/۰۶۳)	(۰/۴۱۷, ۰/۴۵۸) (۰/۲۹۲)	(۰/۳۱۳, ۰/۳۷۵) (۰/۲۰۸)	(۰/۰۰۰۲۵)	(۰/۲۵, ۰/۳۷۵) (۰/۱۲۵)	(۰/۲۰۸, ۰/۲۷۱) (۰/۱۲۵)
C8	(۰/۲۰۸, ۰/۲۵) (۰/۱۲۵)	(۰/۲۹۲, ۰/۳۵۴) (۰/۱۸۸)	(۰/۳۵۴, ۰/۵) (۰/۱۸۸)	(۰/۲۷۱, ۰/۳۳۳) (۰/۱۸۸)	(۰/۳۷۵, ۰/۴۷۹) (۰/۲۲۹)	(۰/۴۱۷, ۰/۵۴۲) (۰/۲۵)	(۰/۱۸۸, ۰/۲۷۱) (۰/۱۰۴)	(۰/۰۰۰۲۵)	(۰/۲۰۸, ۰/۲۹۲) (۰/۱۰۴)
C9	(۰/۴۵۸, ۰/۵۸۳) (۰/۲۹۲)	(۰/۳۷۵, ۰/۴۷۹) (۰/۲۲۹)	(۰/۵۴۲, ۰/۶۲۵) (۰/۳۷۵)	(۰/۲۵, ۰/۳۱۳) (۰/۱۴۶)	(۰/۲۷۱, ۰/۳۵۴) (۰/۱۶۷)	(۰/۱۲۵, ۰/۱۸۸) (۰/۰۶۳)	(۰/۳۵۴, ۰/۴۳۸) (۰/۲۲۹)	(۰/۲۹۲, ۰/۳۵۴) (۰/۱۸۸)	(۰/۰۰۰۲۵)

جدول ۵: ماتریس نرمال شده ارتباط مستقیم معیارها

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9
C1		,/۰۹۲ , /۱۳۳) (/۰۰۰۰۰۰۶۹)	,/۰۳۵ , /۰۵۲) (/۰۰۱۷)	,/۰۷۵ , /۱۱) (/۰۰۴)	,/۰۵۸ , /۰۷۵) (/۰۰۳۵)	,/۰۷۵ , /۰۸۷) (/۰۰۵۲)	,/۰۸۱ , /۱۱۶) (/۰۰۴)	,/۰۶۹ , /۰۸۷) (/۰۰۴)	,/۱۰۴ , /۱۳۹) (/۰۰۵۸)
C2	,/۰۱۰۴ , /۱۲۱) (/۰۰۶۹)		,/۰۶۹ , /۰۸۱) (/۰۰۴۶)	,/۰۶۹ , /۰۹۲) (/۰۰۴)	,/۰۶۹ , /۰۸۷) (/۰۰۴۶)	,/۰۴۶ , /۰۶۴) (/۰۰۲۳)	,/۰۵۲ , /۰۷۵) (/۰۰۲۹)	,/۰۸۷ , /۱۲۱) (/۰۰۴۶)	,/۱۲۷ , /۱۵) (/۰۰۸۱)
C3	,/۰۸۱ , /۱۱۶) (/۰۰۴۶)	,/۰۸۱ , /۱۰۴) (/۰۰۴۶)		,/۰۷۵ , /۱۱) (/۰۰۳۵)	,/۰۸۱ , /۰۹۸) (/۰۰۵۲)	,/۰۵۸ , /۰۷۵) (/۰۰۳۵)	,/۰۸۷ , /۱۲۷) (/۰۰۴)	,/۱۳۹ , /۱۵۶) (/۰۰۹۸)	,/۰۶۹ , /۱۰۴) (/۰۰۳۵)
C4	,/۰۷۵ , /۰۹۸) (/۰۰۴۶)	,/۰۲۹ , /۰۴۶) (/۰۰۱۲)	,/۰۸۱ , /۱۰۴) (/۰۰۵۲)		,/۱۱ , /۱۵۶) (/۰۰۵۸)	,/۰۶۹ , /۰۹۲) (/۰۰۴۶)	,/۰۷۵ , /۰۸۷) (/۰۰۵۲)	,/۰۹۲ , /۱۱۶) (/۰۰۵۸)	,/۰۸۷ , /۱۲۷) (/۰۰۴۶)
C5	,/۰۳۵ , /۰۵۲) (/۰۰۱۷)	,/۰۹۲ , /۱۲۱) (/۰۰۵۲)	,/۰۹۲ , /۱۱۶) (/۰۰۵۸)	,/۰۷۵ , /۱۱) (/۰۰۴)		,/۰۵۸ , /۰۷۵) (/۰۰۳۵)	,/۰۵۲ , /۰۶۹) (/۰۰۲۹)	,/۱۰۴ , /۱۳۹) (/۰۰۵۸)	,/۰۹۸ , /۱۲۷) (/۰۰۶۴)
C6	,/۱۱ , /۱۳۳) (/۰۰۶۹)	,/۱۳۳ , /۱۶۲) (/۰۰۸۷)	,/۰۵۸ , /۰۷۵) (/۰۰۳۵)	,/۰۶۴ , /۰۸۷) (/۰۰۳۵)	,/۱۱ , /۱۳۳) (/۰۰۶۹)		,/۰۷۵ , /۰۹۲) (/۰۰۴۶)	,/۰۵۸ , /۰۹۸) (/۰۰۱۷)	,/۱۱۶ , /۱۵) (/۰۰۶۹)
C7	,/۱۲۱ , /۱۴۵) (/۰۰۸۱)	,/۰۵۸ , /۰۸۷) (/۰۰۲۹)	,/۰۵۸ , /۰۹۲) (/۰۰۲۳)	,/۰۴ , /۰۶۴) (/۰۰۱۷)	,/۱۱۶ , /۱۲۷) (/۰۰۸۱)	,/۰۸۷ , /۱۰۴) (/۰۰۵۸)		,/۰۶۹ , /۱۰۴) (/۰۰۳۵)	,/۰۵۸ , /۰۷۵) (/۰۰۳۵)
C8	,/۰۵۸ , /۰۶۹) (/۰۰۳۵)	,/۰۸۱ , /۰۹۸) (/۰۰۵۲)	,/۰۹۸ , /۱۳۹) (/۰۰۵۲)	,/۰۷۵ , /۰۹۲) (/۰۰۵۲)	,/۱۰۴ , /۱۳۳) (/۰۰۶۴)	,/۱۱۶ , /۱۵) (/۰۰۶۹)	,/۰۵۲ , /۰۷۵) (/۰۰۲۹)		,/۰۵۸ , /۰۸۱) (/۰۰۲۹)
C9	,/۱۲۷ , /۱۶۲) (/۰۰۸۱)	,/۱۰۴ , /۱۳۳) (/۰۰۶۴)	,/۱۵ , /۱۷۳) (/۰۱۰۴)	,/۰۶۹ , /۰۸۷) (/۰۰۴)	,/۰۷۵ , /۰۹۸) (/۰۰۴۶)	,/۰۳۵ , /۰۵۲) (/۰۰۱۷)	,/۰۹۸ , /۱۲۱) (/۰۰۶۴)	,/۰۸۱ , /۰۹۸) (/۰۰۵۲)	

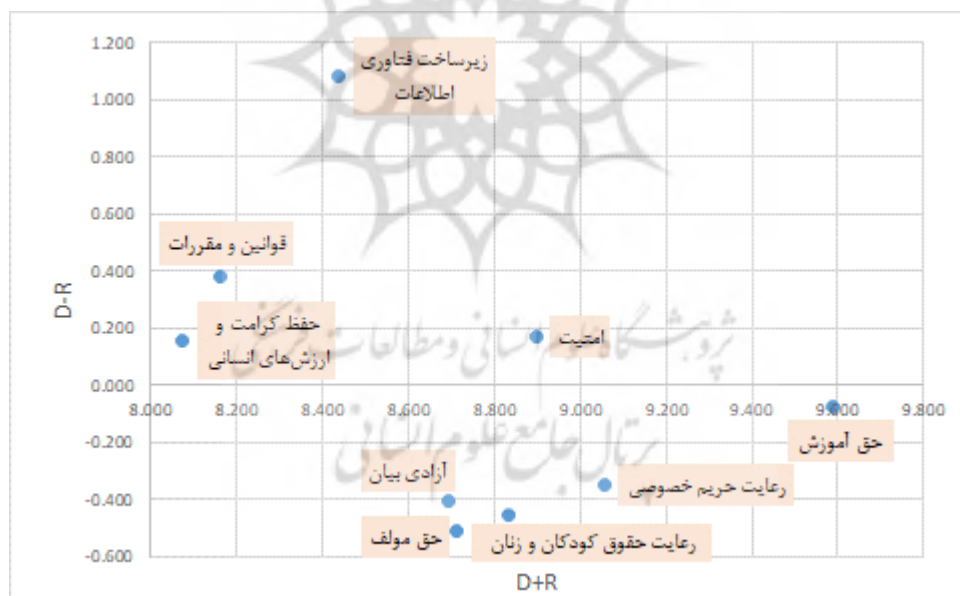
جدول ۶: ماتریس ارتباطات کامل معیارها

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9
C1		,/۱۳۹ , /۱۴۷) (/۰۰۳)	,/۱۶۲ , /۱۰۷۹) (/۰۰۴۴)	,/۱۷۷ , /۱۰۳۳) (/۰۰۵۹)	,/۱۹۳ , /۱۱۵۵) (/۰۰۶۳)	,/۱۷۶ , /۰۹۴۶) (/۰۰۷۱)	,/۱۸۷ , /۱۰۴۹) (/۰۰۶۱)	,/۱۹۹ , /۱۱۹) (/۰۰۶۴)	,/۲۳۴ , /۱۲۷۴) (/۰۰۸۳)
C2	,/۲۳۹ , /۱۱۹) (/۰۰۹۸)		,/۲۰۱ , /۱۰۵) (/۰۰۷۵)	,/۱۷۹ , /۱۰۱۵) (/۰۰۶۲)	,/۲۰۸ , /۱۱۶۱) (/۰۰۷۶)	,/۱۵۶ , /۰۹۲۲) (/۰۰۴۷)	,/۱۶۹ , /۱۰۰۹) (/۰۰۵۳)	,/۲۳۳ , /۱۲۱۹) (/۰۰۷۵)	,/۲۶ , /۱۲۷۹) (/۰۱۰۷)
C3	,/۲۲۶ , /۱۲۹۴) (/۰۰۷۵)	,/۲۲ , /۱۲۷۹) (/۰۰۷۴)		,/۱۹۱ , /۱۱۲۸) (/۰۰۵۷)	,/۲۳ , /۱۲۸۸) (/۰۰۸۳)	,/۱۷۷ , /۱۰۲۷) (/۰۰۶)	,/۲۰۴ , /۱۱۵۵) (/۰۰۶۳)	,/۲۷۷ , /۱۳۶۹) (/۰۱۲۲)	,/۲۱۸ , /۱۳۵۳) (/۰۰۶۴)
C4	,/۲۱ , /۱۲۰۹) (/۰۰۷۵)	,/۱۶۷ , /۱۱۶) (/۰۰۴۱)	,/۲۰۸ , /۱۱۷) (/۰۰۷۷)		,/۲۴۴ , /۱۲۷۴) (/۰۰۸۷)	,/۱۷۷ , /۰۹۸۶) (/۰۰۶۹)	,/۱۸۷ , /۱۰۵۸) (/۰۰۷۳)	,/۲۲۷ , /۱۲۶۳) (/۰۰۸۴)	,/۲۲۲ , /۱۳۰۵) (/۰۰۷۳)
C5	,/۱۷۵ , /۱۱۴۶) (/۰۰۴۸)	,/۲۱۹ , /۱۲۰۷) (/۰۰۷۷)	,/۲۱۹ , /۱۱۶۲) (/۰۰۸۴)	,/۱۸۲ , /۱۰۵۲) (/۰۰۶)	,/۱۴۲ , /۱۱۷) (/۰۰۳۱)	,/۱۶۴ , /۰۹۵۳) (/۰۰۵۶)	,/۱۶۵ , /۱۰۲۲) (/۰۰۵۱)	,/۲۳۷ , /۱۲۶۴) (/۰۰۸۴)	,/۲۳۱ , /۱۲۸۲) (/۰۰۸۸)
C6	,/۲۶۵ , /۱۳۶۴) (/۰۱۰۲)	,/۲۷۹ , /۱۳۸۸) (/۰۱۱۴)	,/۲۰۸ , /۱۲۵۲) (/۰۰۶۶)	,/۱۹ , /۱۱۵۱) (/۰۰۵۹)	,/۲۶۳ , /۱۳۶۶) (/۰۱۰۱)	,/۱۲۶ , /۱۰۵۵) (/۰۰۲۶)	,/۲۰۵ , /۱۱۶۶) (/۰۰۷۱)	,/۲۱۸ , /۱۳۶۶) (/۰۰۵۱)	,/۲۷۴ , /۱۴۵۶) (/۰۱۰۲)
C7	,/۲۴۷ , /۱۲۱) (/۰۱۰۵)	,/۱۹۱ , /۱۱۵۸) (/۰۰۵۷)	,/۱۸۱ , /۱۱۱۱) (/۰۰۴۹)	,/۱۵ , /۰۹۹) (/۰۰۳۹)	,/۲۴۴ , /۱۲۰۱) (/۰۱۰۶)	,/۱۸۹ , /۰۹۶۳) (/۰۰۷۸)	,/۱۱۴ , /۱۰۰۳) (/۰۰۲۲)	,/۲۰۲ , /۱۲۰۶) (/۰۰۶)	,/۱۹۷ , /۱۲۱۳) (/۰۰۶۴)
C8	,/۲۰۱ , /۱۲) (/۰۰۶۵)	,/۲۱۸ , /۱۲۲۸) (/۰۰۷۹)	,/۲۲۶ , /۱۲۱۵) (/۰۰۷۸)	,/۱۸۷ , /۱۰۷) (/۰۰۷۲)	,/۲۴۵ , /۱۲۷) (/۰۰۹۳)	,/۲۲ , /۱۰۵۴) (/۰۰۹)	,/۱۷۱ , /۱۰۶۱) (/۰۰۵۲)	,/۱۴۸ , /۱۲۳۸) (/۰۰۳)	,/۲۰۶ , /۱۲۸۳) (/۰۰۶)
C9	,/۲۸۱ , /۱۳۷۹) (/۰۱۱۵)	,/۲۵۳ , /۱۳۶۶) (/۰۰۹۴)	,/۲۸۷ , /۱۳۳) (/۰۱۳۱)	,/۱۹۷ , /۱۱۴۲) (/۰۰۶۶)	,/۲۳۶ , /۱۳۲۲) (/۰۰۸۳)	,/۱۶۵ , /۱۰۳۲) (/۰۰۴۸)	,/۲۲۸ , /۱۱۸۷) (/۰۰۸۹)	,/۲۴۴ , /۱۳۵۷) (/۰۰۸۸)	,/۱۶۸ , /۱۳۶۳) (/۰۰۳۶)

جدول ۷: جدول مقادیر D و R معیارها

رتبه	Di-Ri	Di+Ri	(Ri) ^{defuzzy}	(Di) ^{defuzzy}	Ri	Di	کد	شاخص
۵	۰/۵۱۰-	۸/۷۱۴	۴/۶۱۲	۴/۱۰۲	(۰/۷۱۳, ۱/۹۸۳, ۱۱/۱۳۹)	(۰/۵۵۱, ۱/۶۸۳, ۱۰/۰۷۱)	C1	حق مولف
۶	۰/۴۰۴-	۸/۶۹۳	۴/۵۴۹	۴/۱۴۴	(۰/۶۴۳, ۱/۹۰۳, ۱۱/۱)	(۰/۶۲۲, ۱/۷۷۵, ۱۰/۰۳۶)	C2	آزادی بیان
۳	۰/۱۷۱	۸/۸۹۷	۴/۳۶۳	۴/۵۳۴	(۰/۶۳۳, ۱/۸۳۵, ۱۰/۶۲۱)	(۰/۶۲۷, ۱/۸۸۴, ۱۱/۰۹۱)	C3	امنیت
۸	۰/۳۸۰	۸/۱۶۲	۳/۸۹۱	۴/۲۷۱	(۰/۴۹۶, ۱/۵۶۵, ۹/۶۱۲)	(۰/۶۰۱, ۱/۷۵۶, ۱۰/۴۵۶)	C4	قوانین و مقررات
۴	۰/۴۵۳-	۸/۸۳۵	۴/۶۴۴	۴/۱۹۱	(۰/۷۲۱, ۲/۰۰۵, ۱۱/۲۰۶)	(۰/۵۷۹, ۱/۷۳۴, ۱۰/۲۵۹)	C5	رعایت حقوق کودکان و زنان
۷	۱/۰۸۳	۸/۴۳۹	۳/۶۷۸	۴/۷۶۱	(۰/۵۴۶, ۱/۵۵, ۸/۹۳۸)	(۰/۶۹۲, ۲/۰۲۷, ۱۱/۵۶۵)	C6	زیرساخت فناوری اطلاعات
۹	۰/۱۵۸	۸/۰۷۶	۳/۹۵۹	۴/۱۱۷	(۰/۵۳۶, ۱/۶۳, ۹/۷۱۱)	(۰/۵۸, ۱/۷۱۶, ۱۰/۰۵۴)	C7	حفظ کرامت و ارزش های انسانی
۲	۰/۳۴۷-	۹/۰۵۶	۴/۷۰۱	۴/۳۵۴	(۰/۶۵۹, ۱/۹۷۵, ۱۱/۴۷)	(۰/۶۲, ۱/۸۲۳, ۱۰/۶۱۹)	C8	رعایت حریم خصوصی
۱	۰/۰۷۷-	۹/۵۸۸	۴/۸۳۳	۴/۷۵۶	(۰/۶۷۶, ۲/۰۱۳, ۱۱/۸۱)	(۰/۷۵, ۲/۰۶, ۱۱/۴۵۷)	C9	حق آموزش

در جدول ۷، مقدار (D-R)، اگر مثبت باشد، متغیر یک متغیر علت محسوب می شود و اگر منفی باشد، معلول محسوب می شود. که در شکل ۱، معیارهایی که در بالای محور افقی هستند جنبه علت و معیارهایی که در پایین محور افقی هستند جنبه معلول دارند. همچنین مقدار D+R میزان ارتباط یک متغیر را نشان می دهد هر چه مقدار D+R بیشتر باشد آن متغیر دارای ارتباط بیشتری می باشد. بر این اساس رتبه بندی معیارها صورت می گیرد که نشان می دهد حق آموزش رتبه اول را کسب کرده است. رعایت حریم خصوصی رتبه دوم و امنیت رتبه سوم را کسب کرده است.

شکل ۱: نمودار علی معیارها

با توجه به جدول ۷ هر عامل از چهار جنبه بررسی می شود:

- میزان تاثیر گذاری متغیرها: جمع عناصر هر سطر (D) برای هر عامل نشانگر میزان تاثیر گذاری آن عامل بر سایر عامل های سیستم است. در این تحقیق حق آموزش تاثیرگذارترین عامل بر دیگر عوامل می باشد و رعایت حریم خصوصی، امنیت، رعایت حق کودکان و زنان، حق مولف، آزادی بیان، زیرساخت فناوری و اطلاعات، قوانین و مقررات و حفظ کرامت درجات بعدی تاثیر گذاری قرار دارند.

- میزان تاثیرپذیری متغیرها: جمع عناصر ستون (R) برای هر عامل نشانگر میزان تاثیرپذیری آن عامل از سایر عامل‌های سیستم است. در این تحقیق حفظ کرامت از بیشترین تاثیرپذیری برخوردار است.

بحث و نتیجه‌گیری

در خصوص قانونگذاری در فضای مجازی است که از چند سال قبل قانون‌گذار در این حوزه وارد فضای تقنینی شده است. قوانین کافی وجود ندارد. نخستین قوانینی که در این خصوص وضع شده، قانون تجارت الکترونیک، قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه‌ای و قانون جرایم رایانه‌ای مصوب سال ۱۳۸۸ است که در راستای حمایت گام‌های مؤثری برداشته است. زیرا حمایت قانونی در این خصوص بشدت مورد نیاز بوده و هست، اما کافی نیست و به نظر می‌رسد خلأهای قانونی وجود دارد که قانونگذار باید وارد شود و آنها را در فضای مجازی بر طرف کند تا مشکل حل شود. هدف این پژوهش شناسایی و اولویت بندی مولفه‌های حقوق شهروندی در فضای مجازی با استفاده از تحلیل تم و دیمتل فازی بود. با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند ۱۲ خبره آشنا به پژوهش تعیین گردید. در بخش کیفی برای کدگذاری و شناسایی عوامل از تحلیل مضمون استفاده گردید. برای اولویت بندی عوامل در بخش کمی دیمتل فازی به کار گرفته شد. نتایج حاصل نشان داد که مولفه‌های حقوق شهروندی شامل ۹ مضمون کلی می‌باشند. رعایت حریم خصوصی، امنیت، حق مولف، آزادی بیان، زیرساخت فناوری اطلاعات، حفظ کرامت و ارزش‌های انسانی، قوانین و مقررات، حق آموزش، رعایت حقوق کودکان و زنان می‌باشند. با استفاده از تکنیک دیمتل فازی مشخص گردید حق آموزش تاثیرگذارترین عامل بر دیگر عوامل می‌باشد و حفظ کرامت تاثیرپذیرترین عامل بر دیگر عوامل می‌باشد که خود نشان دهنده تاثیر عوامل دیگر بر این عامل می‌باشد. همان‌طور که در یک جامعه شهروندان دارای حق و حقوقی هستند که باید مورد احترام واقع شوند، در فضای مجازی نیز کاربران دارای حقوقی هستند. پس این حق شهروندی باید حفظ شده و با آنچه باعث نقض حقوق شهروندی می‌شود مقابله شود. همه شهروندان و حاکمیت این وظیفه را دارند، اما نهادهای فرهنگ ساز به طور خاص وظیفه دارند ضمن فرهنگ‌سازی برای از بین بردن ناهنجاری‌های موجود در فضای سایبر آگاهی کاربران را بالا برده و اخلاق را در این فضا نهادینه کنند. بحث حقوق شهروندی در فضای مجازی از زیر مجموعه‌های حقوق شهروندی است که در صورت تصویب می‌تواند به طور قطع مؤثر و مفید واقع شود. حفظ حقوق شهروندی در فضای مجازی مقررات خاص و ویژه‌ای را می‌طلبد که ارائه منشور حقوق شهروندی می‌تواند به این امر کمک کرده و باعث تقویت حقوق اشخاص در سطح کلی شود.

آموزش علاوه بر این که یکی از مصادیق مهم حقوق بشر است، ابزاری مهم برای تحقق سایر مصادیق حقوق بشر نیز به شمار می‌رود. تضمین و اجرای حق آموزش مقدمه تضمین و اجرای سایر مصادیق حقوق بشر می‌باشد. حق آموزش از حقوق اولیه شهروندان است که فارغ از زمان و مکان و مسائلی از قبیل جنسیت، زبان، نژاد، دین و قومیت می‌بایست در تمام اشخاصی که متولد می‌شوند و تا زمانی که می‌میرند ادامه یابد. حق آموزش و تعلیم و تربیت ابتدا وظیفه اصلی خانواده‌ها و دولت‌های حاکم در هر عصری است و دانش و دانایی تنها ممیز انسان از غیر انسان است و با نتایج این پژوهش به مسوولین شهرداری فولادشهر پیشنهاد می‌شود با برگزاری کنفرانس‌ها، سمینارها و کارگاه‌ها به آموزش شهروندان در خصوص حقوق شهروندی پرداخته شود. در نتیجه آموزش به عنوان یکی از بهترین سرمایه‌گذاری‌های مادی و معنوی محسوب می‌شود که یک دولت می‌تواند در راستای توسعه، پیشرفت و رفاه شهروندان خود، انجام دهد.

حریم خصوصی آن قسمت از خصوصیات یا ویژگی‌های مربوط به فرد است که دیگران حق دخالت در آن را بدون رضایت شخص ندارند. به تعبیری دیگر حق خلوت نیز می‌نامند. هر کسی حق دارد از افراد عادی و حکومت، انتظار احترام به حریم شخصی اش را در کلیه ابعاد آن داشته باشد تا بتواند در زندگی اجتماعی حوزه فردی و مستقلی داشته باشد (گلمکانی و هاشمی تنبکانی، ۱۳۹۶). حریم خصوصی، از موضوعات بنیادین حقوق بشر می‌باشد که رابطه تنگاتنگی با کرامت انسانها دارد، بنابراین حمایت از حریم خصوصی به

نوعی پشتیبانی و حمایت از شخصیت افراد و حقوق شهروندان را در پی دارد. حریم خصوصی از جمله حقوقی است که انسان ها به دلیل نیازهای شخصی از یک طرف به آن وابسته‌اند و از طرف دیگر به دلیل ضرورت زندگی اجتماعی مکلفند این حق را نسبت به دیگران به رسمیت بشناسند. اما امروزه با گسترش ابزارهای اطلاع رسانی و استفاده بسیار وسیع و گسترده از اینترنت و فضای مجازی، این حق به یکی از پرچالش ترین مسایل حقوق بشر تبدیل شده است. با توجه به سهولت استفاده از اینترنت و ناشناخته بودن کاربران، تجاوز به حریم خصوصی افراد به راحتی و با سرعت فراوان افزایش یافته و نگاه دولت آموزش علاوه بر این که یکی از مصادیق مهم حقوق بشر است، ابزاری مهم برای تحقق سایر مصادیق حقوق بشر نیز به شمار می‌رود. تضمین و اجرای حق آموزش مقدمه تضمین و اجرای سایر مصادیق حقوق بشر می‌باشد. حق آموزش از حقوق اولیه شهروندان است که فارغ از زمان و مکان و مسائلی از قبیل جنسیت، زبان، نژاد، دین و قومیت می‌بایست در تمام اشخاصی که متولد می‌شوند و تا زمانی که می‌میرند ادامه یابد. حق آموزش و تعلیم و تربیت ابتدا وظیفه اصلی خانواده‌ها و دولت‌های حاکم در هر عصری است و دانش و دانایی تنها ممیز انسان از غیر انسان است. با توجه به اینکه فضای مجازی آسیب‌های زیادی دارد نیاز است سازمان‌های دولتی از جمله شهرداری فولادشهر به دنبال افزایش سواد رسانه‌ای شهروندان خود از طریق برگزاری کارگاهها آموزشی، سمینارها و ایجاد سایت‌هایی برای آموزش افراد باشند. تحولات حق بر آموزش و اجرا و تضمین آن در چارچوب شهروندی مجازی منجر می‌گردد سایر حقوق فرد در فضای مجازی نیز رعایت شود

بحث کلاهبرداری اینترنتی و دسترسی به اطلاعات بانکی افراد یکی دیگر از مسائل اصلی در فضای مجازی است. با توجه به اهمیت کاهش سفرهای غیرضروری روزانه، انجام امور مالی و بانکی از طریق اینترنت رشد کرد و هم چنین با توسعه خرید آنلاین، پرداخت و جوه نیز از طریق اینترنت فراهم شد اما در کنار آن، رشد جرایم در حوزه مالی نیز در فضای مجازی رشد یافت. هکرها و سارقان اینترنتی با دسترسی به اطلاعات حساب افراد، امکان جابجایی وجوه را یافتند. امنیت مبادلات آنلاین از حقوق اساسی فرد در شهر الکترونیک است که به دلیل نبود امنیت کافی، آموزش صحیح و ضعف فنی مورد حمله افراد متخلف قرار می‌گیرد. نقل و انتقال وجوه از ابزارهای زمینه‌ای برای توسعه کسب و کار الکترونیک و تجارت مجازی است که به دلیل امنیت پایین، افراد را با دشواری‌های متعدد مواجه می‌کند. یکی از مسائل موجود در فضای مجازی به آسیب‌های رفتاری و روانی مربوط است. برخی افراد، یک ویژگی قومی، جسمی، رفتاری، اعتقادی، فرهنگی را دستخوش استهزا و تمسخر قرار داده و گاه موجب ایجاد حرکت‌ها و موج‌های مجازی در اینترنت می‌شوند. برخی بدعت‌های فرهنگی و توهین به افراد مشهور و مطرح نیز با همین شیوه پیش می‌رود. احترام به حقوق انسانی و احترام مدنی از حقوق فرد در دنیای واقعی است اما در فضای مجازی کمتر مورد عنایت و توجه کاربران است و به مقتضای فضای ایجاد شده به ترویج رفتار نادرست و مخاطبانه دامن می‌زنند.

محتوای تولید شده در فضای مجازی بعد از انتشار در قالب‌های مختلف صوتی، تصویری یا متنی به راحتی در فضای مجازی منتشر شده و حق مولف نادیده گرفته می‌شود. دزدی علمی و ادبی در اینترنت به مراتب ساده‌تر و در دسترس‌تر از فضای واقعی است. شاید در مواردی به کل حقوق مولف در انتشار از نظر مادی و معنوی نادیده گرفته شود ولی به خاطر اینکه مرجع پیگیری کننده یا شناسایی کننده این متخلفان وجود ندارد، حق مولف یا ناشر به راحتی تضییع می‌شود و قابل پیگیری و شناسایی نیست.

از آنجایی که حق دسترسی آزادانه و بدون تبعیض به فضای مجازی یکی از حقوقی می‌باشد که کاربران اهمیت زیادی به آن می‌دهند و به دنبال این می‌باشند که بصورت آزادانه به اطلاعات دسترسی داشته و بتوانند نظرات خود را بیان کنند. حق دسترسی شهروندان به فضای مجازی از مولفه‌های مهم حقوق شهروندی می‌باشد که مردم باید نسبت به قوانین و مقررات رسانه‌های مجازی و حق و حقوقی که هنگام معاملات در فضای مجازی انجام می‌دهند آگاهی کامل داشته باشند. با رعایت این موضوع به نظر می‌رسد نداشتن آگاهی مردم در این خصوص باعث می‌شود آنها خسارت‌های زیادی را متحمل شوند. پیشنهاد می‌گردد برای حفظ اطلاعات و حریم‌های خصوصی شهروندان، باید قوانین و مقرراتی در یک چارچوب اساسی تدوین شود تا از این طریق فضای مجازی قانونمند شود. برای کاستن از

ابعاد منفی خطرات و آسیب‌های ناشی از حضور در فضای مجازی، می‌توان به برجسته سازی حقوق فردی بین تصمیم‌گیران مبادرت ورزید و از طرف دیگر با آگاه‌سازی و اطلاع‌رسانی درست، مردم را با حقوق خود و دیگران در این فضا آشنا ساخت. مسئولین سیاست‌گذار به اهمیت پیشگیری از جرم یا اقدامات مجرمانه در فضای اینترنت در کشور آشنا گردند. با برگزاری سمینارهایی در خصوص حقوق شهروندی در فضای مجازی توسط شهرداری فولاد شهر می‌توان شهروندان را به اصول حقوق مجازی و رعایت آن ترغیب کرد.

یکی از ویژگی‌های دولت‌های قانونمدار این است که حقوق بشر در قوانین کشور آنها رعایت شود، یکی از مصادیق حقوق بشر استفاده از فضای مجازی می‌باشد. از جمله این اسناد بین‌المللی می‌توان به اعلامیه حقوق بشر، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اشاره کرد. ماده ۱۹، ۲۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر، ماده ۱۹ بند ۲ و ۳ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و ماده ۱۵ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به این امر اشاره دارند. همه شهروندان و حاکمیت این وظیفه را دارند، اما نهادهای فرهنگ ساز به طور خاص وظیفه دارند ضمن فرهنگ‌سازی برای از بین بردن ناهنجاری‌های موجود در فضای سایبر آگاهی کاربران را بالا برده و اخلاق را در این فضا نهادینه کنند. اگر محورهای اساسی حقوق شهروندی بخواهد تدوین شود باید بررسی شود نظام حقوقی آن کشور چه محورها و مبانی را در این خصوص تقریر می‌کند. یکی از این محورها اصل آزادی شهروندان و حق دسترسی آنها به اطلاعات است که مردم باید نسبت به قوانین و مقررات رسانه‌های مجازی و حق و حقوقی که هنگام معاملات در فضای مجازی انجام می‌دهند آگاهی کامل داشته باشند.

شهروندان همواره در محیط مجازی با آسیبها و معضلات زیادی در خصوص حقوق خود روبه رو می‌باشند بنابراین بیمه مسولیت سایبری در این زمینه می‌تواند بسیار اثرگذار باشد و در جهت جبران خسارتهای وارده بر شهروندان برآید بنابراین پیشنهاد می‌شود این راهبرد به صورت همه گیر در کشور رواج یابد.

پیشنهاد می‌گردد سمیناری جهت آشنایی با حقوق شهروندی در فضای مجازی برای شهروندان شهر فولادشهر برگزار گردد و مفاهیم حقوق شهروندی در این سمینار توسط متخصصان تشریح گردد.

پیشنهاد می‌گردد فناوری‌های نوین مرتبط با خدمات شبکه ملی بویژه هوش مصنوعی، یادگیری ماشینی، زنجیره بلوکی و اینترنت اشیا در شهر فولاد شهر توسعه یابد بدین منظور شهرداری فولادشهر می‌تواند با همکاری با فرمانداری و سایر بخش‌های دولتی بودجه‌ای برای این منظور در سال ۱۴۰۲ در نظر بگیرد.

پیشنهاد می‌گردد جهت حفظ حقوق شهروندی در فضای مجازی، احراز هویت معتبر کاربران و حفظ اطلاعات آنها مطابق قوانین موضوعه و سند هویت معتبر مصوب شورای عالی فضای مجازی انجام گیرد.

در پایان مهمترین محدودیتی که محققین در این پژوهش با آن روبرو شدند را می‌توان اینگونه ذکر کرد که مصاحبه شوندگان علی‌رغم اینکه اطمینان به محرمانه بودن پاسخ‌ها داشتند با توجه به حساسیت موضوع حقوق شهروندی در فضای مجازی با شیوه محتاطانه پاسخ دادند. و سعی کردند پاسخ‌هایشان در راستای حقوق شهروندی در فضای واقعی باشد. بنابراین تعمیم این نتایج به سایر شهرها باید با احتیاط صورت گیرد در این راستا پیشنهاد می‌گردد جهت شناسایی مولفه‌های حقوق شهروندی در کشور پژوهش‌های لازم انجام گیرد.

تقدیر و تشکر

این پروژه تحقیقاتی با حمایت مالی شهرداری فولادشهر تحت قرارداد شماره ۱۴۰۱/۸۹۴۱ به تاریخ ۱۴۰۱/۰۵/۱۹ انجام شده است. از شهرداری فولادشهر و همه عواملی که در این پژوهش ما را یاری کردند سپاسگزاریم.

منابع

- بهرامی، ولی، نیازی، محسن، سهراب زاده، مهران، (۱۳۹۸)، بررسی میزان آگاهی از حقوق شهروندی و عوامل مرتبط با آن (مورد مطالعه: شهروندان استان لرستان)، فصلنامه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۱۱(۳۸)، ۳۵-۷۴.
- بیگی، جمال، (۱۳۹۷)، راهبردهای پیشگیری از نقض حقوق شهروندان در فضای مجازی، علم و وکالت، ۱(۱)، ۳۹-۵۷.
- حسنی، علیرضا و مقدس فخرآبادی، سعید، (۱۳۹۴)، فضای مجازی و حقوق بشر با تاکید بر موازین حقوقی حاکم بر حریم خصوصی در ایران، کنفرانس بین المللی یافته های نوین پژوهشی در علوم، مهندسی و فناوری با محوریت پژوهش های نیاز محور، مشهد.
- حسن پور، سودا و عشق پور، منصور، (۱۳۹۷)، مسیولیت مدنی ناشی از نقض حقوق شهروندی در فضای مجازی با تاکید بر حریم خصوصی، دومین همایش بین المللی فقه و حقوق، وکالت و علوم اجتماعی، همدان.
- حیدری ارجلو، تارا، مشک سار، پریسا، قنبری، فاطمه. (۱۴۰۱). بررسی وضعیت حقوق شهروندی در مدیریت شهری با تاکید بر قانون شهرداری ها (مورد منطقه ۲ شهر شیراز). (فصلنامه دانش انتظامی چهارمجال و بختیاری ۳۸، ۷۷-۹۶.
- داداشی چکان، محمدمهدی و آشنا، حمید و شاه محمدی، زهرا، (۱۳۹۵)، تاثیر جرایم سایبری در فضای مجازی بر حریم خصوصی افراد در عصر ارتباطی دهکده جهانی، کنفرانس ملی پدافند غیرعامل در قلمرو فضای سایبر، مراغه.
- رضوی فرد، بهزاد، موسوی، سید نعمت اله. (۱۳۹۵). مسئولیت کیفری در فضای سایبر در حقوق ایران، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری ۵(۱۶)، ۲۹-۴۵.
- زیرک باروقی، اصغر و محمدقلی زاده، فرج و رسول زاده اقدم، صمد و جمالی، زهرا، (۱۳۹۶)، حقوق شهروندی و فضای سایبری، همایش ملی آموزش حقوق شهروندی، تبریز.
- کارگری، ابراهیم، (۱۳۹۹)، حق دسترسی به اینترنت و ارتباط آن با حقوق بشر و حقوق شهروندی، کنفرانس ملی پژوهش های نوین در تعلیم و تربیت، روانشناسی، فقه و حقوق و علوم اجتماعی، شیروان.
- کریمی دهلان، نادر، هاشمی، سید محمد، (۲۰۲۰). نقش حکومت و مردم در تحقق و اجرای حقوق شهروندی. مجله اخلاق زیستی، ۱۰(۱)، ۱۴۵-۱۵۷.
- لندیان، هوشنگ، سلیمی، علی، (۱۳۹۹)، بررسی چالش ها و موانع فراروی تحقق حقوق شهروندی و یافتن راهکارهای عملی در نظام حقوقی ایران، حقوق ملل، ۴۰(۱۸)، ۵۵۳-۵۷۰.
- لطفی، توکل، ابراهیمیان، حجت الله، رنجبر، مقصود، (۱۳۹۹)، منشور حقوق شهروندی و چالش های حقوق شهروندی زنان در ایران، مجله اخلاق زیستی، ۱۰(۱)، ۱۰۵-۱۱۷.
- صادقی، محمود، خلیج، یوسف، (۱۳۸۶)، حمایت از مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط در محیط مجازی، حقوق اسلامی، ۱۵، ۱۱۵-۱۴۶.

قانعی، علی و فراقی، ناصر و حسینی سعیداوی، رمضان، (۱۳۹۸)، بررسی مولفه‌های گسترش حقوق شهروندی از نگاه دانشجویان دانشکده سما تهران، آفاق علوم انسانی، ۲۹، ۷۹-۹۴.

نکویی مهر، نفیسه، حسینی فرد، عاطفه، (۱۳۹۷)، حفظ حقوق شهروند مجازی در راستای منشور حقوق شهروندی، پژوهش‌های اخلاقی، ۳۳، ۲۲۹-۲۴۲.

نظری، ولی اله، غلامی، محمد، صادقی، علی، طرلان، فاطمه. (۱۴۰۰). تحلیلی بر چالش‌های حقوق شهروندی در شهرهای ایران (مطالعه موردی: شهر قزوین)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی ۵۳(۱)، ۲۲۷-۲۴۱.

یوسف زاده عینی، سمیرا، (۱۳۹۹)، حقوق شهروندی در رسانه و فضای مجازی، سومین کنفرانس ملی حقوق، علوم اجتماعی و انسانی، روانشناسی و مشاوره، شیروان،

Aydogan, F. (2022). Digital Citizenship: Beyond Big Data, Technical Skills, Industry 4.0, and COVID-19. *OMICS: A Journal of Integrative Biology*, 26(11), 589-593.

Pangrazio, L., & Sefton-Green, J. (2021). Digital rights, digital citizenship and digital literacy: what's the difference? *Journal of new approaches in educational research*, 10(1), 15-27.

Haider, Z. (2018). Biharis in Bangladesh and Their Restricted Access to Citizenship Rights. *South Asia Research*, 38(3_suppl), 25S-42S.

Noroozi GH, Dehghani H, Abassi A. (2020). Citizenship Rights of People with Disabilities in Accessible Tourism: Comparative Comparison of Barcelona and Isfahan. *Iran J Med Law*; 14(52): 183-209.

Ongun, E. (2022). Renaming citizenship: An evolution from social citizenship to digital citizenship. In *Handbook of Research on Digital Citizenship and Management During Crises* (pp. 1-16). IGI Global.

Sosnowski, M. (2019). Reconciliation agreements as strangle contracts: ramifications for property and citizenship rights in the Syrian civil war. *Peacebuilding*, 1-16.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی